

Gustáv Kazimír Zechenter- Laskomerský: Priechod cez Čertovicu

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský

Priechod cez Čertovicu

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský

Digitalizátor: Viera Studeničová, Lucia Muráriková, Daniel Winter, Ida Paulovičová, Peter Páleník

Copyright © 2010 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencií \'Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License\'. Viac informácií na <http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/>

Pôvodná publikácia	1
Priechod cez Čertovicu	3

Pôvodná publikácia

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský. *Spisy 4. Výlety po Slovensku*. SVKL. Bratislava. 1963. 534. . Gejza. Horák. edične pripravil. . Július. Noge. navrhol výber a napísal štúdiu. . Ján V.. Ormis. doplnil vysvetlivkami. . Jozef. Gazdík. zodpovedný redaktor. .

Bibliografické poznámky

Vydavateľské poznámky

Pri jazykovej úprave posledného zväzku literárnych prác Gustáva K. Zechentera-Laskomerského sme sa pridržali zásad, ktoré sme uviedli v predchádzajúcich zväzkoch — a najmä v druhej časti jeho autobiografie *Päťdesiat rokov slovenského života* (1956, 415 — 438). Ako ilustráciu prinášame niekoľko príkladov na úpravu textu a príklady na ponechanie pôvodného znenia textu s krátkym odôvodnením.

Z tvaroslovia

Ponechávame staršie (biblické) znenie podstatného mena *učedníci* (13) a podobne podobu prídavného mena *nezretný*: *Obíš som pokraj zeleného hrebeňa, pozorujúc všade nezretné rumy hradieb*. (288)

Nepozmenili sme podobu príslovky *neroztržite* vo funkcii dnešnej podoby *nepretržite* („bez prestania“, „ustavične“, „neprestajne“, „jednotajne“), aby čitateľ si mohol povšimnúť pohyb v okruhu deľby funkcií slovotvorárskych prvkov vo vývine nášho jazyka (dnes *neroztržite* znamená „sústredene“): *Mysel' človeka bola odkázaná a neroztržite putaná na tajné vnútornosti hôľneho života*. (24)

Sloveso *prúdiť sa* sme nenahradili dnešnou nezvratnou podobou: *Voda prúdiac sa odspodku je čistá, priehľadná ako sklo a veľmi chladná*. (25)

Odvozené slovo *čakáľ* paralelne tvorené ako *jedáľ*, nepozmeňujeme: *Čakali sme dlho v čakálni, kým sa vlak dovliekol*. (30)

Krajovo častá podoba *kotál*, ktorá je známa aj z ľudovej slovesnosti, ostala napr. v tejto vete: *Toto koryto či turčiansky kotál má len v svojej severo-východnej časti zastúpené eocénové usadliny*. (134)

V korešpondencii (v ktorej je najmenej úprav) sme ponechali znenie základnej číslovky *jedon*: *I zase jedon taký splašený turista v Tatrách a okolí Dobšinskej jaskyne pochváľal pár zelín*. (371) — Podobne v listoch ponechávame stredoslovenské hovorové tvary *peknô*, *dobrô*, ďalej podstatné mená stredného rodu, zakončené na -ia, ako napr. *zdravia* a neurčitok typu *pregľuvať*.

Zo syntaxe

Aj v tomto zväzku sme obmedzili neprimeranú frekvenciu prechodníka. Napr. vetu „Chystajú sa človek do ďalšej cesty, nachodí sa obyčajne vo zvláštnom rozporení“ meníme takto: *Ked' sa človek chystá do ďalšej cesty...* (10)

Pri slovese *pripomínať* (dnes má väzbu s bezpredložkovým akuzatívom) ponechávame väzbu s predložkovým akuzatívom *pripomínať* (na niekoho, na niečo), a to najmä pre významovú i tvarovú blízkosť so slovesom *upomínať* (na niekoho, na niečo) a pre významovú súvislosť so slovesom *poukazovať* (na niekoho, na niečo): *Táto hra pripomína už na Moravu; ale hra na kolký predpoludním a v robotný deň pripomína na — darebákov.* (59)

Zo slovníka

Staršie podstatné meno *poťah* a od neho odvodené prídavné meno *poťahmý* vo význame „vzťah“, „vzťahujúci sa“ nenahrádzame dnešnými výrazmi: *Pamätné sú v ňom náhrobníky a oltárňa, poťahmé ku kedysi slávnemu, mocnému Bystrickému hradu.* (90)

Sloveso *primat'* (= pri + mať) má u Zechentera význam slovesa *mať niekoho do niečoho*, teda „priviesť niekoho k niečomu“. — Ponechávame ho: *Ba čo primalo pôvodcov Starhradu v tomto kraji, kde elementy, voda a skaly borby vystrájajú, stade pluh a kosa utekajú, čo ich primalo toľké múriská tu stavať?* (130)

Slovesné prídavné meno *spoluzložený* má funkciu dnešného „zostavený“, „skonštruovaný“: *Podľa udania Zacharias Janson v Mildeburgu bol r. 1616 prvý, čo odovzdal rakúskemu arcikniežatú Albrechtovi spoluzložený mikroskop.* (296)

Priechod cez Čertovicu

Ťažko je hockomu ďaleké cesty podnikat' a tak pikantné cestopisy vydávať ako napríklad Humboldt.¹ To je nám nemožné. Baker² motal sa so ženou ďaleko v Afrike, hľadajúc to, čo nikto nestratil, totižto prameň Nílu, staroegyptského Járo. Nemôžeme s Radcliffom opisovať bezhraničnú Sibír a nekonečné stepi Kirgizov a Tunguzov; ani sme s Vámbérom³ neboli tam, kde on bol. S naším interesantným večným židom Šustekom⁴ sme tiež neboli, chybuje nám na to jeho železná vytrvalosť, remeselnícky podnik a šťastie. Nuž ale nám neprichodilo ísť ani na chrbte Tegetthoffa⁵ na ľad tancovať, kde chudák Tegetthoff bez ľadu a skladu predsa v ľade zamrzol, a ani ho nefrutáťovali.⁶ No, ten tam je premrznutý, zachladnutý; jeho obyvatelia vrátili sa slávne do teplého nazad, prinavrátiať nám stratené Lombardsko-Benátsko vynájdením nového ostrova Fraňa Jozefa.⁷ Aby sa tento ostrov mohol stať hypotékou k novým pôžičkám, pravdepodobne by sme ho najprv museli ísť lízať z ľadu.

No takýto a tomuto podobný cestopis my, pravda, nášmu obecenstvu nastoliť nemôžeme, a musí sa ono i skromnou potravou uspokojiť, lebo: „Arme Leute kochen mit Wasser.“⁸

Keď teda opis prechodu cez Čertovicu sám v sebe bude len jednoduchý, znie aspoň jeho nadpis dosť čertovsky.

„Zbohom, drahí priatelia!“ lúčili sme sa so známymi, i brali sme sa Dúbravkou — bez duba — hore Pohroním.

Na brehu blýskavého Hrona leží miesto živých, Brezno, a nám pod nohami v brehu — miesto mŕtvych. Poloha tohto miesta večného spánku je tak upravená, že si každý živý tamdolu z námestia, ba áno, z oblokov, svojich tamhore driemajúcich príbuzných môže vidieť. Tomu čosi podobného majú Turci, ktorí svojich milých v záhradkách, dvoroch a popod obloky pochovávajú.

Doprostá hľadiac, na juhu obrubujú obzor husté černoehorské lesy, naľavo klenovský Vepor, prostriedkom proti Sihle Obrubovanec, napravo drží stráž ľubietovský Vepor. Milióny stromov čnejú tu do neba, more to tajuplných lesov; na východe je homolovitý Čierny vrch, Gajdošov potok, Fabova hoľa, Polhorská maša. Ďalej v pozadí na Hrone vystiera sa podľa mena a podľa postavy ozaj Kráľova hoľa, na západ hrončianske hory rozmanitej podoby. Okolo Brezna vídať nepriehľadné polia unujúcej žltej farby. Ešte raz stiahli sme zrak z ďalekých skokov na blízke predmety, hodili sme okom po niekoľko sto bledožltých krovoch, pred polrokom zhorených sto šest'nástich domových číslach. Slnečné svetlo odrážalo sa ostro z bleďých liskavých krovov, pod ktorými bývali skľúčené blede tvory.

¹Alexander Humboldt (1769 — 1859) — nemecký prírodovedec a cestovateľ, učenec svetového formátu

²Sir Samuel White Baker (1821 — 1884) — anglický cestovateľ, mal za ženu Pešťianku. Zaslúžil sa o výskum rieky Nílu a objavil jazero Albert Njanza.

³Ármin Vámbéry — (pôv. Weinberger, 1832 — 1913), maďarský orientalista. Mnoho cestoval po Východe a na jazykovom základe dokazoval príbuznosť Maďarov s Turkami (túto teóriu odborníci celkom vyvrátili).

⁴Daniel Šustek — (nar. 1846 v Slov. Ľupči), cestoval cez Turecko a Egypt do Palestíny (cestopis mu vydala stará Matica slovenská r. 1874), potom zakotvil v Amerike

⁵Na chrbte Tegetthoffa — lodi, nazvanej na počesť rakúskeho admirála Wilhelma Tegetthoffa (preslávil sa bitkou pri Helgolande r. 1864 a najmä porážkou talianskeho loďstva pri Vise r. 1866). Na tejto lodi Karl Weyprecht (1838 — 1881), rakúsky námorný dôstojník, objavil s rakúskou výpravou 31. augusta 1873 zem Fraňa Jozefa, ostrovný komplex v Severnom ľadovom mori (dnes je to zem Lomonosova). Túto výpravu opísal aj maliarsky zachytil Weyprechtov spoločník, rakúsky maliar Julius Payer (1842 — 1915).

⁶(z lat.) Nezúžitkovali (na cukrársky spôsob — ako zmrzlinu).

⁷Ostrov Fraňa Jozefa nebol náhradou za stratené Lombardsko-Benátsko, to je len autorov vtip. Lombardsko patrilo k Rakúsku v r. 1713 — 1859 a Benátsko v r. 1797 — 1866. Obidve tie krajiny sa stali súčasťami zjednoteného Talianska.

⁸(nem.) Chudobní ľudia varia z vody.

Vrúcim slnkom sprevádzaní prišli sme do vyžiadaneého tieňavého závozu. Čírom-čárom vystupuje sa hore a meno Parichvost svedčí o vtipe a o akosti cesty.

Pod samým Dielom prechádza cesta úžinu na styku ruly s červeným vápennákom. A tu na Kaniaku boli v starých časiech bane na hnedú železnú rudu veľmi dobrej akosti. Ruda sa už minula a tých, čo ju dorábali, tiež už zuby nebolia.

V susedstve starých zapadlých baní vystupuje žabícový hrebeň,⁹ Skalka rečený, dubmi porastený. Toto malé dubové hniezdo je jedinké v celom breznianskom chotári. Zaslúžilo by pre samú zvláštnosť, aby ho šetrili. Kaniacke červené vápno, podobné vápnu okolo Hôrky, Radvane a Urpína, je opukasté¹⁰ a dá sa, ako to vidieť pri evanjelickom kostole v Brezne, dosť dobre upotrebovať na platne.

Konečne, keď sa koňom chvosty a nám kečky vyzvárali, vystúpili sme na Diel, vrch to ležiaci medzi Breznom a Mýtom.

A tu na sever otvoril sa nám nový ohromný obraz, Ďumbier s jeho celou rodinou. V prostriedku ležal on vyvalený, okolo neho Malý a Veľký Gápeľ, Vajskovská, všetko hodní mamľasi, a okrem toho kopa menších čeladníkov, rozložených na všetky možné spôsoby tým starším po nohách a otlakoch. Pod nami, prasto v dolinke vidieť čiastku, ak sa nemýlim, pravé ucho a ľavú nohu obce Mýto. Podľa mena a polohy súdiac, domnievam sa, že tu snád' kedysi od kupcov, chodivších cez Čertovický priesmyk, mýto (ale pre koho?) vyberali.

Z Dielu spúšťali sme sa červenou hlinkou, pomiešanou valným nánosom, svedkom to potopným, znakom vysokého mora, dolu na Mýto, a to tak strmým závozom, že nám neprichodilo zahamovať len kolesá, ale i nohy. Sedieť sa tu nedá na voze, lebo ťa hneď zvezie kočišovi na krk. Pri novozaloženej malej fare s veľkým farárom¹¹ zišli sme na Mýte; tam však na hradskú cestu, ktorá zo Štiavnický (Piesku) cez Bystrú, Mýto, Jarabú vedie Čertovicou do Liptova.

Od Mýta sme šli kusom po a pri bielych vápenkách prasto popri potôčiku a s ním rovnobežne, s tým rozdielom, že on chladný blbotal a skákal nadol, my však rozpálení šomrali sme a kynkali nahor. Na rovinke Mýta stojí píla, a tým je práve pamätná, že už niekoľko rokov stojí a svojou zapustenosťou zveličuje romantickosť okolia.

Ešte kúsok a stojíme pred Mlynnou.

Mlynná je dolina, ťahajúca sa od cesty naľavo hore pod samý Ďumbier, kde sa v jeho ňadrách tratí. Trvá to dlho, kým ona medzi Malým a Veľkým Gáplom, sem-tam sa točiac, vystúpi až na Ďumbier. Táto dlhá Mlynná nazbiera veľa vody a donáša ju a pomieša hneď zdola cesty s vodou jarabskou. I to je pravda, že tieto vody prechováajú pstruhy a vydry, ale keďže sa milovníci pstruhov množia, v prístupnejších miestach už ich veľmi vyškrtili.

Mlynnou putujú obyčajne tí, čo chcú vystúpiť na chlm Ďumbiera. Nocujú tu hore na sedle na salaši a včasráno konajú púť ďalej na chlm. V tejto doline stálo baníctvo pred vekmi v kvete; dokazujú to hálne,¹² sýpy a trosky. Teraz tu bez ostýchania vydržiavajú svoje klúbky

⁹žabícový... hrebeň — žabicou sa rozumie obľbý kremeň. Patrí medzi kysličníky a je jedným z najrozšírenejších nerastov

¹⁰Opukasté — opuka je bridlica. (Kryštálické bridlice vznikli premenou z hornín usadených aj vyvretých.)

¹¹Malej fare s veľkým farárom — na Mýte bolo len niekoľko sto farníkov (preto „malá fara“) a „ľevíta z Mýta“ (neskorší farár Emerich Kraus) bol „vychýrený silák v celej stolici“, pre ktorého musel mať pán Mokry „nadobyčajne dlhý a široký diván“ (por. Pavel Kuzmány, Rozpomienky a kresby, 1900, 34 a 182), preto ho Zechenter nazval „veľkým farárom“.

¹²Hálne — hromady kamenia vyvezeného pred bane (neužitočného), ale aj hromady trosák, z ktorých, ako autor ďalej podotýka, ešte vytvážili (novodobým spôsobom) med' a striebro. Liachy sú zlúčenina síry s kovmi, a z nich tiež vytvážili všetok obsah kovu, ktorý tam zostal

medvede, áno, i toho v našich novinách opísaného ostrovida tu lapili.

Asi pred dvadsiatimi rokmi nadľabili náhodou na zarastenú hálňu trosák a liachov; stopené splatili sa dobre obsahom medi a striebra. Bezpochyby pre búrne nápady martalúzov¹³ ich zrazu opustili.

Pred Mlynňou, tam, kde mlynskú vodu prekračuje hradský mostík, napravo čnie neveľký kopec červeného piesočníka. Tento je preto pamätný, že stojí izolovane, súc obklopený na východ a juh vápennákmi. Jeho pokračovanie pozorujeme zdola Bystrej v susedstve melanteritu,¹⁴ z druhej strany však zdola Nižnej Boce.

Odtiaľ sme vystúpili na rovinku. Na tej rovinke rastie hojne nadraguľa (ľuľok, *Atropa bella donna*). Keď som tadeto raz cestoval s nebohým výtečným Karolom Kuzmánym, odtrhol som na jeho žiadosť vetvu s jahodami krásnej nadragule. Položím vetvu na sedisko a besedujeme ďalej. Tu zrazu vykrikuje kočiš a úpenlivým zrakom pozerá si krvou podbehnúť čiastku tela. Utíši sa mu strach, keď videl, že sedel a rozmiesil nadraguľu svojimi nadragami.¹⁵

Stade šlo sa cez Singoty. Toto meno, znejúce tatárskym spôsobom, odvádza sa jednoducho z nemeckého Segen Gottes.¹⁶ A tomu skutočne tak je, ako to dosvedčujú násypy bývalých baní. Boli tu požehnané, Nemcami obrábané bane. Teraz po nich stromy rastú. Bane sa premenili na zarastené jamy, Segen Gottes — na Singoty.

Za baňami, pod brehom, pri samom potôčiku prúdi dosť kyslá voda. Odtiaľto strmým bokom ťahá sa cesta ďalej a tento kus menuje sa Dievka. Tu sa raz prekotil voz a kotúľal sa strminou až do jarku. Dievka, čo na ňom sedela, sa zabila. Od toho dostalo osudné miesto meno Dievka.

Ďalej vystupuje cesta v úzkej doline sprava naľavo a naopak, všade nad hučiacou vodou. Dolina to naozaj podhľadná, ako na to poukazujú všetky atribúty: vodné penavé skoky, čľapkanie a hukot vody, všakovej podoby skaly, skaliská a zápole, žumpy a krútnavy.

Vo vode a nad vodou sem-tam popremetávané stromy, každým krokom zjavuje sa nový obraz, básnikovi a citlivému človeku vítaný. A keď z týchto bez skladu rozmetaných predmetov zdvihneš oči hore, švihne ti zrak hore hustými ihlinami nesčíselných stromových ražňov hore na temeno oblačnej plešivej hole.

Ale čo sa mi tuto kníše pod nohami? Krásny žltý kvet, je to *Inula oculus Christi*,¹⁷ tamto na skale útla *Viola biflora*,¹⁸ tamto pod cestou *Dipsacus laciniatus*,¹⁹ pyšný *Hypochoeris uniflora*²⁰ a mnohé iné.

Ej — a tamto vysoko nad strmou prťou, čo to za násyp? A na ňom, čo to za chrámec? To je Trojica, baňa na med', striebro pod Malým Gápľom. Bože večný, kam človeka ženie túha za drahým kovom, vysoko do oblakov a hlboko, hlboko do zeme! Táto baňa bola predtým v

pri stredovekom primitívnom tavení rudy.

¹³*Martalúzi* — zbojníci z tureckých a iných dobrodruhov zúriaci v tých krajoch Slovenska, ktoré susedili s tureckou veľríšou. Slovo pochádza z gréckeho hamartalos a značí ozbrojenca, neskôr zbojníka. (Pozn. red.) Martalúška je aj dolina v breznianskom chotári povýše Polhory, blízko hory Zbojnícka rečenej. (Pozn. aut.)

¹⁴*melanterit* — zelená skalica, ktorá v prírode len zriedka kryštalizuje

¹⁵(*mad'*) Nohavicami (aby sa docielila slovná hra s nadraguľou).

¹⁶(*nem.*) Božské požehnanie.

¹⁷*Inula oculus-Christi* — oman oko Kristovo

¹⁸*Viola biflora* — fialka dvojkvetá

¹⁹*Dipsacus laciniatus* — štetka súkennícka

²⁰*Hypochoeris uniflora* — prasatník jednoúborný

moci komory;²¹ komora ju predala gverkom²² za päťsto zlatých a sprvu sa darila veľmi dobre, teraz však zase jej ťaženie upadlo, a tak počet baníkov klesol zo šesťdesiatich až na veľmi nepatrný počet. Ak to tak pôjde ďalej, zanikne úplne. Keď teda, čo sa rudy týka, výhľad z Trojice je bárs obmedzený, tak čo sa týka výhľadu stade na okolie, je divo čarokrásny. Pamätám sa ako bývalý účastinár, že sme v susedstve samej bane strieľali na jarabice i jariabky.

Tol'ko o Trojici.

Takto o nej rozhutujú a okom hodiac ešte vpravo, vbok na zapustenú, machom obrúbenú štôľňu, vstúpil som na Nižnú Jarabú.

Stojí na mieste, kde sa dovedna schádzajú dve strmé, hlboké doliny. Tu pred jedným ľudským pokolením stáli železné samokovy (hámre), teraz po nich inej stopy niet okrem priekopy, kolesne²³ a základov dielne; i to je skopané, zemiakmi a kapustou vysadené, ba i chren sa tu náležite zakorenil.

Na Nižnej Jarabej je i panský dom, kde pred štyridsiatimi rokmi býval banský úradník, predstavený rozsiahlych baní, no teraz tu býva nižší banský dohliadač a o nezaveľa i ten nebude mať na čo dohliadať. Terajšia jeho povinnosť vzťahuje sa na železné bane, jestvujúce ďalej od Jarabej a nebárs výnosné obrábané. Či vám je to tichá osada, akoby pánu bohu za chrbtom vystavaná! Isté je, že tu svet doskami zabitý a za tými doskami je — Jarabá. Leží — lebo ani nestojí, ani nesedí — akoby v hrobe a len jednou škárou do neba hľadí, kade i slniečko, keď je veľmi dobrej vôle, do Jarabej kukne. Povyše panského domu pred strmou podhôľnou dolinkou ležia v pokoji tí obyvatelia pokojnej obce, čo so svetom, s ktorým vo svojej skromnosti tak málo do potyku prišli, sa rozlúčili na večnosť.

Sufficit huic tumulus, cui suffecerat Jarabá...²⁴

Nasleduje Stredná Jarabá so skromným, ale veľmi čistotným hostincom.

Na hornom konci, pred dolinou Kunštovou je Vyšná Jarabá.

Kedy povstala Jarabá, nie je mi známe. Na starom pergamente, ktorý sa dostal s okrúteným koláčom z kuchyne bývalého banského sudcu Vyšneyho v Banskej Bystrici do domu Michala Rarus²⁵ a stade do rúk nášho Sama Chalupku, kópii to akýchsi starých poznámok, stojí, že jarabské bane zanechali v trinástom storočí pre nápady martalúzov.

V tom popise sú bane menovite udané, a nielen jarabské, lež i celého ťahu zvolenských hôľ.

Ned'aleký Bacúch, kde za starodávna jestvovali medené bane, spomína sa r. 1274, keď sa gróf — a či knieža Bogumír uvádza do majetku lesov, udelených mu r. 1269 medzi vieskou Hybe, spišskými hranicami a obcou Wacuch (Bacúch).

Povešť nesie, že Jarabá bola dakedy značná banská obec, že mala kaplnku a hodiny, ako to dokazujú vykopané pondusy.

²¹v *moci komory* — rozumej kráľovskej, čiže bola štátnym majetkom

²²Banským účastinárom (ťažiarom). Komorou sa rozumie kráľovská komora (štátne majetky).

²³Kôľne na vozy a náčinie.

²⁴(lat.) Dostačí tomu hrob, komu stačila Jarabá.

²⁵*Michal Rarus* (1784 — 1862) — pochádzal z Banskej Bystrice, kde bol za dlhé roky richtárom. Po revolúcii (až do r. 1853) bol vládny komisiárom Zvolenskej stolice. Slovenský buditeľ, ktorého po dobrom spomína Zechenter vo vlastnom životopise, aj Božena Němcová (v listoch).

Najhlavnejšie bane boli v Kunštovej, ako to samo meno a rozličné zbytky poukazujú. Kunšt vraj nevystačil ťahať vodu, nuž bane vytopilo a zanechali ich.

Vrch powyše Kunštovej sa menuje Špitálska, pomenovanie bezpochyby od baní, obrábaných v prospech starých a chorých baníkov pre dobro takrečeného hospitálu, ako to napospol prichádzalo v banských miestach. Hospitál býval medzitým nie výlučne pre chorých, ale býval i prítulkom pocestným, lebo vtedy bolo síce menej krčiem, ale viac ľudského súcitu a dobrosrdečnosti. I mená Malý a Veľký Gápeľ poukazujú na banícky život. Z toho sa dá zatvárať, že tu predtým bolo živšie a obydlenejšie než teraz.

Že Jarabá leží vysoko, svedčí tá okolnosť, že sa tam nijaké zrno neseje. Potrebnú slamu dovážajú z Mýta. Ani ovos ani iné obilie nedozreje. Pestujú zemiaky a kapustu. Pod oblokmi panského domu videl som učupený bôb. Ťahúnov niet (ani kone ani voly) nijakých. Cesta v zime je tu neprebodená, len chodník pre peších býva prístupný, i ten nie vždy, a často možno ho prebrodiť len vo väčšej spoločnosti. Veľkú pozornosť venujú lúkam, ktoré po strmých kopcoch náležite hnoja na chrbte vynášaným kravským a ovčím trusom. Statok je čistý. Stajne tak riadne, že prevyšujú čistotou mnohé chyže blízkych meštianskych domov. V nedostatku slamy podstielajú listím a machom. Po vycúdení hnoja polejú podmostinu vodou a stajňu vyvetrajú. Riad domový je umytý a vyšúchaný, mlieko a maslo môže piť a jesť bez ostýchania i tá najdelikátnejšia dvorská dáma. Chyžky sú takmer všetky murované a napospol čistotné.

Zanechajúc tento chudobný, ale pracovitý a čistotný národík, prejdúc popri stupových rumoch, flúdroch,²⁶ bývalom rybníku a dobrej kyslej vode na dne rybníka, ocitli sme sa pred Čertovou svadbou, alebo, krátko rečené, pod Čertovicou.

Čertovica je strmé sedlo a tvorí priechod medzi Jarabou vo Zvolenskej a Bocou v župe Liptovskej. Na východ končí sa Benickou hoľou a Beňuškou; na severozápad ťahá sa však hore až po samý Dumbier.

Južná strana okolo Jarabej je porastená hustým lesom, samý vrch, to jest sedlo, je holé, lúčnaté. Asi pred štyridsiatimi rokmi viedla hore síce kratšia, ale dešperátne strmá úzka cesta. Ak šiel voz hore alebo dolu, musel výskať alebo trúbiť, aby sa nestretol nenadále s druhým v závoze, ale aby na príhodnom mieste mohol zastať a druhému sa vystúpiť. Ináč, akže sa stretli v úžine, nezostávalo pocestným nič iného, ako voz rozobrať a po kuse prenášať na druhú stranu, ak nechcel jeden cez chrbát druhého prechádzať. Teraz na to miesto vedie síce obchodná,²⁷ ale pohodlná, pažiťou porastená cesta, asi v desiatich-jedenástich zákrutách. Vozík pohyboval sa hore touto cestou. Chodník je úplne zatienený lesom. Jedle, smrek, buky a javory sú obyčajné. Rakyta, skoruch, breza sú potratené. Búčie, čím vyššie, redne. Pod sedlom sú i smrek riedke a obrastené fúzatým machom (*Usnea barbata*).

Vo velebnej zelenej tisine nahliadneš takmer do duše matky prírody. Ona tu nemýlená pracuje, ničí a tvorí neustále, tak celkom pôvodne, podľa svojej chuti, ako povedá lord Byron: „Umelectvo bledne, moc padá, len príroda, tá pretrvá.“

Na vykydnutých storočných, bŕtlych, machom porastených stromoch prýštia veselo čerstvé jedličky. Zo smrti jedného povstáva život druhého; kde sa jedno končí, druhé sa začína. A tak to ide vždy a všade. Absolútnej smrti niet. Sama smrť je len životom v druhej forme. I táto pevná žula predo mnou, oproti drzému bytiu ktorej som len ako mravec, a ona, zdá sa,

²⁶popri flúdroch (z nem.) — oli to otvorené (prípadne i kryté) kanále na prívod potrebnej vody na hnanie hutného zariadenia

²⁷obchodná... cesta — rozumej obchádzková, dlhšia ako stará, no zato pohodlná

hromom odoláva a vekom sa smeje — i tá po vekoch sa rozpadne, áno, rozpadne sa do druhého tvaru, ako sa to s ňou už bezpochyby raz stalo.

Hopsa! Stoj, noha, nešliap, nenivoč, čo si neurobil! Vidíš, aké krásne *Geum montanum*²⁸ tu pred tebou sa blyští a okolo neho celá záhradka veľkokvetej *Viola saxatalis*.²⁹ Ako to dobre, keď nadabíš na takého priateľa, čo ti ťažké myšlienky pomáha preháňať. Ešte jeden kvietok, tam zase — zase, huj, koľko ich tu, ach! Však sme už navrchu Čertovice.

Sadol som si na odkopanú pažitnú rovinku. Tá rovinka by tiež veľa pamätného rozprávať vedela! Ale je nemá ako celé to zádumčivé okolie. Vetrík potáhuje, šuchoce, nakláňa psicu a čučoriedie, ale veselé bľabotanie stromových listov nečuješ. Hôľna pipíška hojdá sa vlnoletom v povetří, sadne na krtičník, ktorých tu myriady jesto, a pískne. Pekne je to všetko, ale desno. Predo mnou, podo mnou, sprava, zľava dolina so všakovými dolinkami, výbehmi, grúňmi, bánmi a spustmi, a všetko to potiahnuté lesom. Obzor na juhu sa končí v pozadí Kremnickými horami. Zmeniac postać, zjavuje sa nám: Benická, Beňušská, Pliešky, Hodruša, Mišková, Malužinské hory a v pozadí odlomok Tatier Baran a Roháč. Na Beňušskú a hore na Ďumbier vybehávajú chotáre liptovsko-zvolenské.

Ja myslím, že tu má vietor kasáreň a stadiaľto robí výlety na okolité kraje. Najradšej tu však v zime peleší a narobil už veľa galiby a nešťastia. Nerád má, keď sa človek prizerá jeho pochabým tancom. Nahádže mu do očí snehu, narobí tmú a človeka zavádza na plané cesty, kde v snehu zabľúdi a zahynie.

Meno Čertova svadba pochodí podľa povesti ľudu od jednej nešťastnej príhody. Bocan, mladý zať, bral si vraj nevestu z Jarabej. Ako sa s rúchom hore závozom viezli, prevrátil sa voz a zlomil mladému zaťovi nohu. Chudák dupol nohou — bezpochyby tou zdravou — a žalostným hlasom vykrikol: „To je čertova svadba!“ A tak tento vrch od čertovskej svadby meno dostal, tak ako Rím — Roma od Romula.³⁰

Náš Samo Chalupka, nechajúc kuľhavú výpoveď krivého zaťa po strane, odvodzuje tento názov od črty — čiara, linaj. Čiara, črt robí sa dačím čiernym, stade je i čert čierny. Ja som ho síce ešte nevidel v jeho politickej farbe, ale nedá sa myslieť bielym. Črt znamená chorvátsky skica, nátieň. Mená, ako Čerťaz, vyskytujú sa okolo Brezna a Hronca viac a znamenajú čiaru, linaj, hranicu, chotár, a tak i čertica alebo čertovica znamená chotár alebo hranicu, a tým je i skutočne.

Zakončením sa breznianskeho chotára prestáva i dosť dobrá cesta. Počalo sa v nej i ďalej pokračovať, a to pričinením sa kráľovského správcu malužinskej huty, pána Wiessnera, neskoršie ministerského radcu vo Viedni, ale práca sa pristavila. Vyrobený kus je teraz zarastený lúkou.

Roku 1848 — 49 stáli tu stráže. Prachu sa moc nevystrieľalo. Košťaliky rozličných pečienok tvrdia, že sa tu za vlast' hrdinsky jedlo.

Všade zjavujú sa zázračné žulové balvany. Že to ten svet na chrbte zniesť vyvládze! A predsa, verte mi, keby tie ohromné vršiská zo syra boli, rozprestierala by sa tu neprehľadná rovina. My ľudia sme ukrutne pažraví!

²⁸*Geum montanum* — kuklík hôrny

²⁹*Viola tricolor (subspecies) saxatalis* — fialka trojfarebná skalná

³⁰*Roma od Romula* — podľa rímskeho bájoslovja syna boha vojny Marsa a prvého rímskeho kráľa (8. stor. pr. n. l.). Najprv existovalo mesto (Roma) a k jeho menu dodatočne vymysleli zakladateľa, ktorého nazvali pre zhodu „Romulus“.

Zanechávam tento vysoký prestol prírody. Lúčim sa s juhom a obraciam sa na sever. Strmá a skalnatá cesta je tu predo mnou ako do neba. Opodiaľ nej každým krokom porýpaná zem. Hrádockí baníci hľadali železnú rudu pre mašu, nebodaj s prospechom. Zvážali ju z d'umbierskych výšin, popod samo nebo krútnavami ciest, kde by to človek držal takmer za nemožné.

Pod Čertovicou prichádzajú už bocianske štále.³¹ Dolu ďalej pokázal mi môj vozka skalú pod smrečkom, kde vraj vyhrabal zamrznutú ženu. Z Brezna idúc s dakoľkými chlapmi, zastihnutá bola na Čertovici krutou víchricou. Čosi-kamsi obklopení boli oblakom pichľavých snehových chumáčov. Priezoru pred nimi nebolo voľného ani na krok. V strašnom hluku zabľúdili, chlapi dostali sa prácne, ale šťastlivo nadol ku štálom a stade vykradli sa do Boce. Ženička, slabšia, chodila bez smeru v búrnom snehovom mori a — utonula. Jej šťastlivejší spolucestovatelia, náhle sa dostali domov, vyslali chlapov a tí ju hľadali, ale nadarmo. Tu môj Janko, vracajúc sa z nepodareného podniku nazad, udrie lopatou do snehovej homôlky, i odrazí vrchnák, a tu zjaví sa jeho zdeseným očiam v ľadosnehovej škruvine postava zamrznutej ženy. Sedela na skale, držiac si v rukách rozčuchrané vlasy. V zúfalstve zastihla ju smrť.

Boca, tak ako Jarabá, pozostáva z troch oddielov: Vyšná, Prostredná a Nižná Boca. Leží vo výške 2938 parížskych stôp nad hladinou morskou. Ináč Boca mestečko má jednu faru, dva kostoly a nijakých vrabcov. Títo verní prívrženci hospodárstva z tej jednoduchšej príčiny sa tu neosadili, že nenachodia dosť podmienok k svojej pohodlnej existencii; tu sa totižto obilie neseje. Siat' by sa síce mohlo, ale nedozrie, a vrabce, tak sa vidí, nebudú húseniciam kvôli na Boci prebývať, čo hospodárskym exaltadom,³² ktorí vrabcom nasilu gavalierskosť pripisujú, týmto dávame na pováženie. Okrem tejto prírodnej pamätlosti vyznamenáva sa Boca zlatými baňami — bez zlata. Vôbec, to tak hľadané zlato nikde tak hojne zastúpené nenachodíme ako hen v pána Matzenaurovom³³ zemepise. V skutočnosti veľmi poriedku sa ukazuje.

Boca do XV. storočia, vtedy Joachimsthalom³⁴ menovaná, stála asi vprostriedku medzi terajšími Bocami. So spomenutým storočím Boca klesla; po mnohej prestávke vykutili na Hornej Boci výnosné zlaté bane. Dolina zaľudnatela poznovu a utvorili sa tri obce zapojené v jednu. Ešte pred dvadsiatimi rokmi išlo tu dosť rezko a Boca honosila sa menom, aké má i zlatá Praha.

Breznianski virtuózní kartári hovorievali: „Na tú kartu i zlatú Bocu postavím.“ — Teraz by tú zlatú nikto za „vízo“³⁵ prijať nechcel. Bane sú prepadnuté, závodné staviská pováľané a baníci rozbehaní vo všetky strany sveta. Pred niekoľkými rokmi ešte tú zem v rozváľaných stupách a prach, čižmami starých Bocanov nadrvený, vymývali. Teraz sa minulo i to. Kým arciknieža Albrecht³⁶ pestoval železný vek „aetatem ferream“ v Hrádku, chudáci Bocania kopaním a vozením železnej rudy zarábali, no v našom papierovom veku i to zaniklo a baníctvo spí. Boca, zlatá Boca, môže sa menovať banským hrobom.

Najhlavnejším zamestnaním ľudu je statok: kravy a ovce. Preto tu i lúky znamenite pestujú. Pohľad na kvetnaté, bujné lúky človeka by s tou osudnou myšlienkou mohol spriatelíť, keby

³¹bocianske štále (z nem.) — stodoly alebo humná

³²(špan.) Nadšencom.

³³Frant. Oto Matzenauer (1845 — 1901) — učiteľ v Brezne, neskôr správca chóru a hlavný tajomník Spolku sv. Vojtecha v Trnave. Bol plodný spisovateľ. Jeho Počiatky zemepisu vyšli r. 1868 a potom prepracované znova r. 1869 a 1872.

³⁴(nem.) Joachimskou dolinou.

³⁵Základný vklad, oprávňujúci zložiteľa na účasť v hazardnej hre (kartársky výraz).

³⁶Arciknieža Albrecht (1817 — 1895) — poľný maršal a gen. inšpektor rakúsko-uhorského vojska. Patril medzi najbohatších rakúskych veľkostatkárov, najmä v Sliezsku mal rozsiahle majetky.

„per metempsychosim“³⁷ musel byť prenesený do bytnosti bocianskeho junca. Výšiny kol Boce sú lúčnaté, oveľa menej lesnaté než zo strany jarabskej. Tí zemskí páni, ktorých mená končia sa na „ocky“ a na „áni“, nepovažujú lesy za ozdobu pestrej prírody, ale za výdatných faktorov svojich náročných pokladníc. Cesta cez Boce je žulovitá a dosť dobrá. Popri ceste časté sú staré násypy a rumy stúp. Na Vyšnej Boci sú panské (gverské) staviská, dve krčmy, fara, kostol, škôlka. Na Nižnej Boci, najväčšej s drevenými domami, je tiež chrám. Nižne Nižnej Boce badať červený piesočník, aký sme boli spomenuli pred Mlynnou. Tento piesočník vyskytuje sa takže v susedstve vápennáka³⁸ z jednej a žuly z druhej strany pod Tatrami v Rakúskej doline (Roxerthal), kde v blízkosti karpatského piesočníka podráža 6000 stôp vysoké vápenné hole.

Nižne Nižnej Boce ťahá sa vpravo vbok dolina, priechod to cez Pliešky na Bacúch (tri-štyri hodiny). Tu neďaleko cesty asi pred dvadsiatimi rokmi zamrzli v chujave štyri bacúšske ženy. Našli ich ležať pri chodníku po dve z oboch strán. Šuhaj dovliekol sa do štálu. Objal tam okolo krku jalovicu, ohrial sa a okrial.

Nápadné a pozoruhodné sú pozdĺž doliny štrkovité násypy, hrby a jamy. Pozorovať to až vysoko, hore do brehu, niekoľko siah nad potokom. Mohutný žulový nános bol prekopaný ľudskou rukou. A toľkú silu prekopávať a vymývať treba bolo času na stá a stá rokov, dlhý počet ľudských pokolení.

Od Zvolenskej Lupče hore po samý Bacúch vidieť takrečeným vidiekom ten chaos porýpaného štrku. Kde je pomiešaný drobnejšou zemou, je pažitnatý, inde suchopárny, miestami hustým lesom porastený. Od hronskej doliny proti žulovým ťahom hôr, bočnými dolinami, všade to isté vídať a tak teda i dolinou od Piesku na Bystrú, od Mýta až pred Mlynnú, kde miesto zaujímajú vápenisté hory, prestávajú tie charakteristické kopy, lebo vápennáky nie sú zlatonosné. Základná podmienka násypov tam teda chýba. Z tohto štrku pred časmi vymývali zlato. Z tej rozsiahlosti násypov, vysokých kôp a vykopaných hlbokých jám dá sa uzatvárať na živý závod toho druhu, ako teraz obdivujeme v Kalifornii a Austrálii. Posledné obrábanie násypov bolo vraj v Predajnej (Seifwerke). Tie v polovici XV. storočia zanikli, a to s vynájdením Ameriky, s ktorou s lacným dovážaním zlata súbeh nevydržali. Banský gróf Schweitzer v polovici tohto storočia prácu obnovil, ale tá sa nevyplatila, a to preto, že sa zlato nerozmnožilo, no práca značne zdražela. V XVI. storočí španodolinskí baníci banskobystrickým gverkom vypovedali prácu a brannou rukou obľahli mesto. Gverkovia nechceli dať vyššiu mzdu ako štyri denáre denne;³⁹ baníci pýtali šesť. Vyrovnali sa s piatimi denármi; aký to teda pomer medzi plácou vtedy a teraz! Obsah zlata v štrku sa nerozmnožil.

Keď človek tieto nespočetné kopy míle a míle nasleduje, veru sa zastaví nad tým a zamyslí. Pravdaže, mnohí stúpajú po týchto pomníkoch predošlosti a ani nehútajú o tom, že tu „starec“ stá, ba tisíce rokov škrabal a zmýval ten žltý kov, aby tí, čo ho najmenej zaslúžili, mohli svetu frčky hádzať a harušiť.

Pôvod týchto kopaní je temný a siaha do pravekých dôb mrákoty ľudskej kultúry. Pravdaže, tak je. Ony boli nitkou a vodidlom, pomocou ktorého prišlo sa ku prameňom kovov všetkých našich banských miest a závodov.

Naše banské mestá sú už dosť staré. Napríklad Kremnica je vyše tisíc rokov známa; no, a kde

³⁷(gr.-lat.) Prevtelením.

³⁸vápennák — dnes je bežné pomenovanie vápenec

³⁹štyri denáre denne — bol to drobný uhorský peniaz (asi 6 hal.)

predtým jestvovali už sýpy a vymývačky!

Vec sa vysvetľuje.

Drievne národy týchto krajov ťažili drahé kovy, menovite zlato z piesku na brehoch väčších riek, napríklad Dunaja. Práca to bola únavná, ale zlato malo vysokú cenu. Brehom ťahali ďalej, no čím bližšie prichodili k Hronu, tým bola práca výdatnejšia. Vyše Hrona klesol obsah a tak, prirodzene, podali sa Hronom. To isté opakovalo sa v Hrone, čo v Dunaji, keď približovali sa k prameňom. Vystúpili potom bočnými dolinami a tu, menovite v blízkosti našich hôľ, ako najdlhšie pestované, vidíme ich najpôvodnejšie. Konečne bočnými dolinami a dolinkami privedené boli na miesto samorastlé a tam založili a udreli dolné do celých skál a zarazili baníctvo. Keď naše baníctvo niektorí pripisujú časom Probusovým,⁴⁰ ak to platí, čo sme tu hore pripomenuli, o čom nemáme príčiny pochybovať, tak počiatky sýpov môžu siahať až do doby egyptských pyramíd. Tvrdo je síce kontrolovať a ľahko to povedať, ale proti možnosti toho niet dôvodov. Banícky priemysel je u nás veľmi, veľmi starý.

Po tomto historickom výlete vráťme sa do našej už tuto blízko Malužinej, ozaj peknej doliny.

Ako naše liptovsko-zvolenské žulové hole vynikajú zväčša okrúhlou, hladkou podobou, tak honosia sa vápenné hory okolo Malužinej formami veľmi divými, smelými. Lesom obrastené strminy pretiahnuté sú hrotitými bielymi vápennákmi. Tam nižšie Malužinej čnie strmý úzky vápenný chlm. Sám chlm obrúbený je bielym obojkom. Na vrchu rastie chl p čerstvých zelených stromov. Vyzerá to ako ozdoba hlavy. Ba či na ten chl ľudská noha už vystúpila?

Malužiná spočíva na brehu bystrého potoka. Bolo to tu kedysi veselo, ale baníctvo, ako u nás vôbec, tak i tu upadlo. Medená huta zmenila sa v privátnych rukách na sklenú. Dlhé, na poschodie vysoké stavisko, kde predtým bývala správa huty a bane, stojí prázdne — na postrach. Tieto okolnosti síce neobživujú obraz, no dodávajú mu viac melanchólie.

Po krátkom pobavení a občerstvení dali sme sa ďalej na cestu.

Po krátkom čase vychodí na vrch pri vápennáku i bridlica a na tom prvšom rastie utešene pekná *Campanula carpathica*.⁴¹ Biela skala, na nej bujná zelená perina a z toho vystierajú a hojdajú sa nebomodré zvonce.

Blížime sa k Váhu. Dolina sa šíri a sýpy všade s nami až po samý Váh. Keď sa slnko zapchlo na Roháči, prekročili sme železnicu a prekročili Váh. Hrádocká maša smutným okom hľadela na nás. Nevrzga ani tá, z kečky sa jej neparí, stojí opustená. Zvyšky rudy odvážajú preč po železnici. Všade po našich stranách klesne baníctvo a hutníctvo, silný priemyselný prameň. Toho príčinou sú okolnosti menlivého času, pravda je; ale i nedbanlivosť a neudatnosť. Rok po roku sa vytrhuje práca chtivým rukám a odpláva chlieb pred lačnými ústami.

A tak všetko len tak hynie, len tak hynie ako lístok na doline!

Krásnym, tichým a teplým večerom dorazili sme po výdatnom pochode na hrádockú stanicu. Sedieť pred stanicou, hľadiť na Hrádok a hľadiť na hrad ten prepevný, žulový Kriváň s jeho spoločníkmi — je pôžitok báječný. Slnko mu už bolo za „króglom“⁴² a on si práve

⁴⁰*Časom Probusovým* — Marcus Aurelius Probus (pan. 276 — 282) bol múdry a hrdinský rímsky cisár. Jeho prísnosť vyvolala napokon vzburu vojska a v tej ho zabili pri Sirmiu (Mitrovica v terajšej Juhoslávii).

⁴¹*Campanula carpathica* — zvonček karpatský

⁴²(z nem. skom.) Golierom.

chystal nočnú čiapku ako hmla bielu k odpočinku. Dobrú noc, amice!⁴³

Vlak tu, zvonec zaznel raz, dva. Ubiehame domov.

Zbohom!

⁴³(lat.) Priateľ!